

Prof.Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

TL1055 Hakas Türkçesi I Ders Notu: 5. Ders “Hakas Türkçesinin Ünsüz Sistemi”,
Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, 2017.

Hakas Türkçesinin Ünsüz Sistemi

Ünsüzler (Согласнай тапсағлар)

Ünsüzler, akciğerlerden gelen havanın ses yolunda bir kapanma ya da engelle karşılaşması sonucunda oluşan seslerdir. Ünsüzler kapanma ya da engelin türüne ve yerine göre sınıflandırılırlar (Vardar, 1998: 215).

Çıkarılış biçimine göre Hakas Türkçesinde bulunan ünsüzler şöyledir:

Patlamalılar: [p], [t], [k], [b], [d], [g],

Genizsiller: [m], [n], [ñ],

Vurmali: [r]

Yarı kapantılı: [ç], [c], (sadece alıntı sözcüklerde) [ts]

Sızıcı: [s], [ş], [z], [j], [x], [ğ], (sadece alıntı sözcüklerde) [f], [v]

Yarı ünlü: [y]

Yan ünsüz: [l]

Çıkış yerine göre ise şöyle sınıflandırmak mümkündür:

Çift dudak ünsüzleri: [b], [p], [m]

Diş-dudak ünsüzleri: [f], [v]

Dişeti ünsüzleri: [d], [t], [n], [ts], [s], [z], [ʃ], [l]

Dişeti-damak ünsüzleri: [r], [c], [ç], [j], [ş], [l] (kalın)

Damak ünsüzleri: [y]

Art damak ünsüzleri: [g], [k]

Küçük dil ünsüzleri: [ñ], [ğ], [x]

Hakas Türkçesinin ünsüz sesleri şöyle bir tabloda gösterilebilir:

Çıkış yerine göre		Çift dudak	Diş-Dudak	Dişeti	Dişeti-damak	Damak	Art Damak	Küçük Dil
Çıkış şekline göre	Patlamalı	Ötümlü	b		d		g	
		Ötümsüz	p		t		k	
	Genizsil	Ötümlü	m		n			ñ
	Vurmalı	Ötümlü				r		
	Hafif Vurmalı	Ötümlü						
	Yarı kapantılı	Ötümlü				c		
		Ötümsüz			ts	ç		
	Sızıcı	Ötümlü		v	z	j		ğ
		Ötümsüz		f	s	ş		x
	Yarı ünlü	Ötümlü					y	
Yan ünsüz	Ötümsüz			l	ɫ			

Standart Hakas Türkçesinde bütün sesler, akıcılar (selenliler, sonantlar), yani yan, vurmalı, genizsil ünsüz ve yarı ünlüler dışında, ötümlü ve ötümsüz çiftlerden oluşurlar:

<i>Ötümsüz</i>	p	f	t	k	x	s	ş	ç
<i>Ötümlü</i>	b	v	d	g	ğ	z	j	c

Hakas Türkçesinde kelime başında sadece ötümsüz ünsüzler bulunur. Kelime sonunda da selenli ünsüzler (*sonantlar*) ile, /g/ ve /ğ/ sesleri dışında sadece ötümsüz ünsüzler bulunurlar. Bunların dışındaki ötümlü sesler içinde sadece [ib] “ev” ve [sab] “ün, şan” kelimeleri istisna teşkil eder.

Ötümsüz ünsüzlerle biten kelime tabanları ünlü ile başlayan ek ile genişletildiklerinde sistemli olarak kelimenin son ünlüsü ötümlüleşmektedir:

пас [pas] + ы [ı] > пазы [pazı]

“baş” + *iyelik 3. teklik kişi* > “başı”

Buna göre Hakas Türkçesi için (alıntı sözcükler hariç) iki ünlü arasında ve akıcı ünsüzlerden sonra bulunabilen ünsüzleri şöyle sıralanabilir:

Patlamalılar: [b], [d], [g]

Genizsiller: [m], [n], [ñ]

Vurmalı: [r]

Yarı kapantılı: [c], (eskicil şekillerde [ç])

Sızıcı: [z], Kızıl ağız ve dağınık olarak Sagay dışındaki ağızlara özgü kelimelerde [j],

Yarı ünlü: [y]

Yan ünsüz: [l]

İki ünlü arasında ötümsüzlerin dönüştükleri ötümlü çiftleri şöyledir:

[p]	[k]	[x]	[k]	[t]	[ş]	[s]	[ç]
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
[b]	[g]	[ğ]	[g]	[d]	[j]	[z]	[c]

Hakas Türkçesinde kelime sonunda bulunabilen ünsüzler ise şöyledir:

Patlamalılar: [b] (az sayıda kelimedede), [p], [t], [k]

Genizsiller: [m], [n], [ñ]

Vurmalı: [r]

Sızıcı: [ʃ] (Kızıl ve Şor ağzına özgü kelimelerde), [s], Bütün ağızlarda [x],
[ğ]

Yarı ünlü:[y]

Yan ünsüz: [l]

KAYNAKLAR

Vardar B. (1998) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC
Yayınevi.

Karpov V. G. (2001) *Sopostavitel'naya fonetika xakasskogo i russkogo yazıkov*,
Abakan: İzd-vo XGU im. N.F. Katanova.

İsxakov F.G. (1956) *Xakasskiy yazık. Kratkiy oçerk po fonetike*, Abakan.